ادبي بحثونه

لیکونکی

ګل پاچا «الفت»

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍغواړي چه د پښتو يو قيمتي ادبي اثر د خپروني ډگر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نوميږي او د پښتو د پياوړی او قوي اديب ښاغلی گل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی گل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د يو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هيچاته يې د ښودلو او ستايلو حاجت نشته. دی تقريباً له شپاړسو کالو راهيسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لگيادی کار کوي او تر اوسه يې ډېر منظوم او منثور آثار ليکلي دي چه ځيني چاپ شويدي او ځيني نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډيوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پيغام يې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده يو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپيږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نرۍ کښې يو بل غوره کتاب زياتيږي.

او ښايي چه پښتانه ئې له لوستلو څخه فايده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صديق الله رشتين د پښتو ټولنې لوي مدير)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبياتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جايزه
اخيستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر ليك:	مخ:
ادب	۱
د ادب د کلمې اصل	۱
د ادب د کلمې تاريخ	۱ـ۲
د ادب تعريف	۲
د ادب تقسيم	۲
شعر	۳ـ۴
شعر د خوشحال په نظر کښې	۴ـ۵
شعر د حميد په نظر کښې	۵ـ۶
شعر د شيدا په نظر کښې	۶
شعر د عليخان په نظر کښې	۷ـ۸
په ژوندکښې دشعر اوادب اغيزه	۸ـ۱۵
دادب تاثير په اسلامي فقه اودينې احکامو کښې	۱۶
حقيقت اومجاز	۱۷
صريح او کنايه	۱۷
ظاهر، نص، مفسر، محکم	۱۷ـ۱۸
داستثنا بحث	۱۸ـ۱۹

سر ليك:	مخ:
لغوي تدقيق	۱۹ـ۲۰
دادب بنه او ګانې	۲۰ـ۲۱
فصاحت	۲۱
بلاغت	۲۱ـ۲۲
عواطف	۲۲
دعواطفو صدق	۲۲ـ۳۳
دعواطفو تجلي او ظهور	۳۳
دعواطفوثبات اونه رالويده	۳۴
خيال	۳۴
مبتکر خيال	۳۴ـ۳۵
مصور خيال	۳۵
مفسر خيال	۳۵ـ۳۷
تمثيل	۳۷ـ۳۸
ددې بحث خلاصه	۳۸
عاميانه بلاغت	۳۸ـ۴۰
دپښتو خولندې	۴۰ـ۴۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعماليدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دوني له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي اموړله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربې کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربې کښې متعارف دي لکه: اهل، آ ل، ماه، ماٴ او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربې کښې ډير نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحس تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هيچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا كلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو كښې هم ډيره راغلې ده او دجاهليت په وخت كښې هم (اكثم) بن صيفى دبني تميمو مشهور خطيب ذكر كړيده.

د ادب تعريف :

لغوي معنى خو يې تهذيب دى او څه شى چې له چاسره يا له كوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل كيږي لكه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان كښې له خطا او غلطى ‌څخه ساتي، ځكه ادبي علوم هماغه علوم بلل كيږي چې د وينا ښه والى اوبدوالى، غلط اوصحيح، خوږوالى اوپيكه توب ښيي او په منثور او منظوم كلام كې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث كوي.
د ادب په تعريف كښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراكاتو يا دزړه دخبر و ښكاره كو ل او داوريدو نكو په ذهن كښې يې كښينول دي، يعني ادب يوازې دافكارو او روحي حالاتو اظهار نه دى بلكه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په كښې ملحو ظ دى.
داانتقا ل كه په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په كښې ښه كلمات انتخاب شوى وي او هم دكلماتو دښه تركيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوى وي ادب ورته ويل كيږي او كه داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دى:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دى چې بې دبيان له لطف او خوږوالي څخه او بې دبديع احساس له تحريكه بل مقصد اوبله غايه په كښې نه وي لكه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو كښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په كښې وي.
مخلوط ادب ديته وايي چې يو اديب كوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه كښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړى صورت كښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحى كيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښكلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل كيږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير كښې نيسي اوكيداى شي چې ښرى ساينس اوتخنيكي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ وركړي او ادب په هرڅه كښې ګډ كاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.

ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سړی يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډګواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازنو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيلو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.

له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلوميږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثيرکوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډيرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډير مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډير اعتناکتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسيني يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....

يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه: تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور.......

مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غوليږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کيږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کيږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخې او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بيا هغه پايزيبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولويږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډيرزور اوتکلف وروااغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.

دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډير تکليف يو يو بيت جوړته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډيرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګڼڼه او همدغه شي ته يې شعرنه وايه بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبینی اومحض تعبیراتو حمل نشي شعر به د ځینو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښیو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهیت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعردخوشحال خان په نظرکښې :

لکه غشي له ره بویه تیرانداز
هسې شعر له ره بویه سحر ساز
همیشه دزړه په لاس تله د وزن
زیات وکم له وزنه یوتوری غماز
په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی دمجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه
په نظرکښې یې ښکاره دسترګو ناز
دصنعت زیورپه خورنګه ورپورې
دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز
دمضمون دنزاکت غمزه ورځخه
سرترپایه درست صورت سره یوراز
که په نظم کښې کارکه اوتپوس راوړي
هم دزړونو په ښکارګرځي لکه باز

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــې يـــــوه وينــــا يــــې وكـــــړه هوښـــــيار هغـــــه

عـــــاقلان بـــــه ويــــل كانـــــدې پـــــه ايجـــــاز

خوشحا ل په دې بيتوكښې كما ل كوي چې خپل اغاز په غشي اوتيراندازۍ كوي ځكه چې دشعرغشى هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دى، سحرويل ورته كه څه هم نوى تعبير نه دى مګر منلى او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياكم تورى غماز بولي ډيرښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه كلمه نشوپيداوكولى، كه ووايو چې د غمازكلمه به هيڅا دغسې په ځاى نه وي استعما ل كړى څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دى بې وزنه كلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت كښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ بې دمجاز پلو نيسي څومره ښه تعبير دى ځكه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن كښې يې لري او ديوې كلمې استعما ل په موضوع له، معنى كښې حقيقت بولي او په نورو ځايو كښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنىٰ لري او نوركوايف په كښې ليده شي. په هرصورت موږويلى شو چې خوشحال بې حقيقته كلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنى هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظركښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو كرشمو مكيزونو سره يې په سترګو كښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زيور وريورې دى.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاكت غمزه هم بې له صنعته يوبل شى ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت كښې تناسب اويو راز والى غواړي بيانو وايي چې په دغسى نظم كښې كه كارګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښكاركوي.

هو! دشعرله زړونو سره كاردى او د همدغه ښكارلپاره پيداشوى دى په دې بيت كښې علاوه په دې لطف چې له كارغه اوټپوس نه زړه وړونكى باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښكارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مسرى تيراندازي اوغشى هم يادوي، په وروستى بيت كښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره كوي چې څومره ښه مطالب يې په كښې ځاى كړى دى او په يوڅوبيتوكښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله ياپوه رساله ورځنې جوړيدى شي.

شعر دحميد په نظر كښې:

شـــــــــعرنه دى داخونــــــــــاب دزخمــــــــــــي زړه دى

يادســــــــتي وتلــــــى دم لــــــه خــــــولې دمـــــــړه دى

يـــــا نغمــــه دنــــيم بســــمل مرغــــه دخـــــولې ده

يـــــا مجنـــــون تــــــه معمــــا ښـــــكلې ليلـــــى ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــــــــا دوینـــــــــــــــو اباســــــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالــــــــه ښـــــــــاره دحیـــــــــرت وتلــــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وايي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وايي شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښې وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وايي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.

د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووايي شعر دانسان بدیعي احساسات خوځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووايي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.

دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضـــــــــمون دشـــــــعر لکـــــــــه پیکــــــــــردی

رنګـــــــین الفـــــــاظ یـــــــې رخـــــت وزیـــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــرور دي دا دواړه څیــــــــــــزه

پیکرکــــــــــه هــــــــــر څودلربـــــــــا تـــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووايي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګرپې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که ریښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.

ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع
عنوانات دي دا ابیات معنون حکم
ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومیږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼې او وایې چې شعریو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعني دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس یې ګڼي چې کله یوه ښه شي او کله بدشي ته په غاړه کیږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وایي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلویږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کیږي (۱)
مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی یې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووایي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووایي بلکه ثوب یې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په څه ګڼي ممنوع
ډیر ابیات له آنحضرته دي مسموع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع

که چیرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چاترینه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تیرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډیر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل راز شي.

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته یې بیانه رانقلوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دد ه په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته يې ګورو اودا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستايي پو هيږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کیږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغيزه

که ژوند او حيات ته ښه ځیرشو اودانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هیږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کیږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډیر تفاوت لري.
داچې له يو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهیږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړيتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبيرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصيت تړې نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هيڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحيات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خورو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهيڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه يواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ويلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کیږي، دغه راز ادبا تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو يامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.
که چيرې شعر و ادب يوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان ووايو، ويلی يې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل يې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وايي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ايښي وي دا هماغه ادبا دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځیني کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پيداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډیر تاثیر لري پيداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه یواو خپګان راپیښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کیږي اوپه وضعیت کښې تغییر راځي که چیرې کوم دښادی مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالی شعرونه ډیر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کیږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادی کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زیری راکوي په همدغو مره ویناهم دادب تعریف نه تماميږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فیصله کیږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډیر ډیر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک یې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تیرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دیوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډیرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلوميږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم دریږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلوميږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څو ک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

ښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډیر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وري او دشاعرپاتې کیږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادیږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چیرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پیژني خپل ځانته وګوري او هیرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډیرو شیانو کښې یې فکر یو راز او بل راز کیږي ډیرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کیږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کیږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کیږي. ډیر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوپښ کړي بل شان شي چې په طبعیي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډیر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بیخي بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډیرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډیرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغیزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حواد ثو له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغیزو اوتاثیراتو ته غاړه ایښې ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کيږي او کله به عشقي رنګ پيدا کوي. يووخت به پکښې دننګ وغيرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغيرت په ډېرو ولي، نو هيڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان يو وخت وايي:

مخ دهغو تورشه چې يې مينې نفساني دي
يوه مينه باقي ده نورې کل مينې فاني دي
مکره دنفس نغوته د هوا په لورې مه ځه
واړه دنفس چارې شيطاني ، نه رحماني دي
کردبدو مکره بدکاران دبدو کرکا
هرچې نيکوکار دي دنيکي په د هقاني دي

وخورې خملې پاڅې نه دې فکرنه دې ذکر
ته څه سړی نه يې دا خويونه حيواني دي
مه اوسه بې ذکره هميشه اوسه په فکر
ذکر فکر واړه دزړه کاردی روحاني دي
ډير خلق ناپوه دي چې يې ډارنه شي له مرګه
خاندي هوسيږي په څه خوښ په ناداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مينو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله يې راکړه.
ياوايي:

مست يم مې پرست يم هميشه اياغ په دست يم

يوساعت چې ځي رابانديې غم دی بې اياغه

تل هوا هوس کړه تر اوله يوپه لس کړه

ستا له غمه څه دي که زه ولاړم له فراغه

مګرپه دې ويلويې هم تنده نه ماتيږي اوپه ډيرو صريحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهيڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي ياشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هيڅکله ورته دمړينې فکر پيدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کيږي او نه بيخې شهواني کيدی شي نوکه څوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي بايد مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چيرې شاعر هم دنورو غوندې ټګ يا هوښيار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوند يې يو راز او نغمه يې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کيف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثير کوي چې د زړه خبرې دي او له حيات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثير او اغيزې په لحاظ له علم او فلسفې نه ميدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول يې وايه او په ډير حرارت يې مکرر کوه! صحيح براهين اومثبت حقايق پريږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډير کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، وروروليِ، علم، حقيقت، مساوات ډير ډير وايه! پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيربه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلوميږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډيرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکي وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښيني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پريږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډير انعامونه اخستي دي او ډير قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانهٔ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډيرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلي چې دټولو بيان او ږديري. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه ځلوبښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وريښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تامی ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتي کاشي: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقي وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختهٔ نرد لوبه کوله مګرلوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډيرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرشــــاه ســـــه شـــش خواســــت ســـــه یـــک نقشــــی فتـــاد

تـــــــوطن نبــــــری کـــــــه کعبتـــــــین داد نــــــداد

شـــــش چـــــون نگریســــت حشـــــمت حضـــــرت شـــاه

از حشـــــــمت شـــــــاه روی برخــــــاک نهـــــاد

په دې رباعۍ کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پیښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وايي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هیڅ خپه شوی و، دغسې په هیڅ او خوشې خبره خوشحالیږي او هغه لاس چې توري ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډیر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډیرې اغیزې لري. سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅڼو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډیر ډیر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بیرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هیڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سړیده. دډولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او داریاعي یې وویله:

گرعیـــــب ســـــر زلـــــف بــــت از کاســـــتن اســــت

چـــــي جــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســــت

وقــــت طـــــرب ونشــــــاط ومــــــی خواســــتن اســــت

کاراســــــتن ســـــــرو زیپـــــــر اســـــتن اســـــت

ددې رباعۍ په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعۍ ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هیڅ به په نظر ورشي او وايي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هیڅ په کښې نه وي هم پولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډیر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سریې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شوګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډیر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هیڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نویې دابیت وواېه:

مــــــن آن ســــــــتارهٔ صـــــبحم کــــــه از طریـــــــق ادب

همیشـــــــه پیشـــــــــرو آفتـــــــاب مــــــــی باشـــــم

دابیت نه ؤیخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور تویې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغیزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او ځوورځې پس یې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات ځرګندیږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه موډې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت یې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان یې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هیر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو یې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته یې وویل: ډیره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم دریسې خپه شوې وې او په سترګو یې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خواږه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایۍ ونه ګوري ځکه چې موږ هریوه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالیږو او هم قانع کیږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو یې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږیږي، هغه یې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم یې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډیرخپه اومتاثر شواو بیایې ورته وویل په تاغونډې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې یې هیڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهیږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غونډې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت یې ویلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهیږم دی یېویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډیر تاثیرلري او ډیر خلق پرې سمدلاسه جوړیږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډیر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کیږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کیږي دلته نه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دااامتياز پيداکړی چې څوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډيرې خبرې شته چې څوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــادچې ســـتا پـــه زلفـــو بانـــدی نيـــت دپريشـــانی کـــړ

ځکـــــه يـــــې ګردونـــــه دجهـــــان واړه پـــــه ســـــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تيره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هيڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پريږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پـــــه مـــــلال کاتـــــه عاشـــــقان وژنـــــې

ســـــتا پـــــه ســـــترګو کښـــــې چـــــړې دي دقصـــــاب

مګر هيڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائيږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندی کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هيڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.
په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــه پـــــه نظـــــم کښـــــې کارګـــــه اوټپـــــوس راوړې

هـــــم دزرونـــــو پـــــه ښـــــکارګرځي لکـــــه بـــــاز

ټپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دوی زرونه وړي.
په کومو خبرو کښې چې دادب مالکه ګډه شي هغه په هر چاا‌ثر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد» دوه زامن وو، چې يوپړې ډيرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟
هغه وويل:
«مساويک» يعني مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايی چې ستا مساوي يعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد یې په بل راز اداکړ او ویې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومیږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکاریده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندۍ پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نهویني نو څه پوهیږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض یې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسیږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کیږي او ملامتیږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه یې را وا خیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو پاپه اوبو وولي نه ژوبلیږي، که خاورې اواوبه یوځای کړي اوختې شي نوپه ختې هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته یې کیږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتیږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم وفلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه یې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه یې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ یې! سړي چې په مخ څپیړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــــاچې پـــــــــــه مــــــــــــخ څپیـــــــــــــړه راکـــــــــــره

لــــــــــه اوښـــــــــــکوډکې ســـــــــــــترګې چاتــــــــــــه واړومـــــــــــه

ددې لنډۍ په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثير په اسلامي فقه اودیني احکامو کښي

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت کښي اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احکامو او مسايلو کښي يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلوميږي.
که چيرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه واى کشف کړي او په ادبي اجتهاداتو نه واى موفق شوي هيڅکله به ځوک دقران کريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه وو بيل کړى، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلوميږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل کيده او د ډيرو حقايقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخداى احکام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هرکله چې زموږ ديني کتاب (قرآن کريم) دفصاحت او بلاعت له حيثه داعجاز حدته رسيدلى او زموږ ښکلى رسول(ص) هم افصح العرب بلل کيږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پيغمبرپه وينا پوره پوهيدل ډيره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهيږي. اوپه نبوي احاديثو کښي بصيرت پيداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شى نه دى، که چيرې ددين امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه واى اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه ووشوي؟
په اصول الفقه کښي دشرعي احکامو پيژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دى دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، ماٴول، داتقسيم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دى چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم .
دخفا اقسام: خفى، مشکل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دى اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، کنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پيژندلو په اعتبار دى چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاٴ دنص (١).
لومړى اودريم تقسيم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډول د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احکامو کښي داختصار په ډو ل ښيو:

---

(١) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډير اوږديږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلاى نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت اومجاز

حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذر ه یا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد یږي نه حقیقت.

نوکه یوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښېږدم او بیا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دینه چې ننوزي هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادیږي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل نو حقیقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې: ((لاتبیعو الدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین)) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شویدي. دپیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نوکه څوک دلرګي یاد کوم بل شي یوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ویل کیږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حا ل کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوې نه مرادیږي.

که یولفظ مستعمل حقیقت لري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنیفه (رح) وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد اوابو یوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کیږي.

ددوی اختلاف هلته معلومیږي چې یوسړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیایې نیني یاډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفیفه په نزد دنینو په خوراک حانث کیږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کیږي ځکه چې نیني مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کیږي.

صریح او کنایه

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنایې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډیرفرق لري، که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کیږي اونیت ته هیڅ ضرورت نشته، مګر په کنایاتو کښې نیت یا د حا ل دلالت ضروردی، که یوسړی په غلا (سرقه) یا زنا اقراروکړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي په حدکیږي یعنې دغلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅیږي اوپه دې بل اقرار په دروکیږي یاسنکسار یږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووایي یا دغلا اوسرقې په ځای (مثلاً) و وایي چې ما د ده ما ل اخیستی دی نو حد نه لازمیږي او لاس نه غسیږي ځکه چې جماع د هسې یو ځای کیدو معنی هم لری او اخستل هم ډیر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بیع به یې ورنه اخستی وي:

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادیې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب اومراد معلومیږي ظاهر ورته ویل کیږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زیات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کيږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والي دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شويده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هيڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰكة كلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کيږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.

هرکله چې ((فسجد الملٰكة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړى وي اوکه څينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کيږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې ورته سجده کړى وي که ټولو به يوځاى سرپه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)

که چيرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دوو آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراءذالکم ان تبتغو اباموالكم) (فانكحواماطاب لكم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوې دي دنورو ښځو رواوالى هرڅو چې وي د عدد له تعينه ترې معلوميږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبني وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بيخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترينه کمې کړې.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکې نشته اوحکم يې ټينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که مور استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی بيخی اقرارنه وي شـوی نـو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعنې دنورو خدايانو نفي به يې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفي شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفي ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که مور په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تيرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی وو وايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايي چې د هريو ه څخه سل روپۍ کميږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کميږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی وو وايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډير دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډير تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داځو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې يوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هيږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعماليږي او څه ضرريه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددی هغه پوهيږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کيږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتددقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې می عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.

(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې. .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عربووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موړ ورته ميوه وايو نه ده خوړلې ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهي څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.
فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک يې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړې دي.
که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو ويو هيږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک ومووؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپيژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هيڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:
چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی‌دی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعنې ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهيږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په (ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعماليږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.
وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډيرو بيځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.
په دې ډول ډير ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډيره اغيزه لري اومعلوميږي چې د ډيرو ديني مسايلو نيلې اوريښې ورپورې تړلې دي.

دادب ښه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل يې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړې دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.
په دې کښې هيڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتـو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسني اوپخواني ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانی ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالي په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنایي ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسی کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف ونقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دي نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې اورومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوي هم دي. نـو دغه د ادب ډګانې برخه (ادبي فنون اوصنايع) پرېږدو او د ادب په بنه او اصلي وجـود خه خبرې کوو.
اوسنې اديبان او ادب ځيرونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب يې نه شو بللی ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومي اميا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوينبوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هيڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لويږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيدای نو په عواطفو کښې ځوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يوه شعرکښې داشې نه وي نـو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبني دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتياني عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جـوړې کړي او ډيرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا ني جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بـــه نـــه شـــم بـــې وصـــاله راشـــه کښـــينه

شـــه خبـــر زمالـــه حالـــه راشـــه کښـــينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړی دی فرار رم سرشتانو

دوحشت په خوی غزاله راشه کښینه

په مراد دعندلیب بی وفا ګله

جلوه ګرشوې پس له کاله راشه کښینه

زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم

دخپل یارشام و هلاله راشه کښینه

نازکي دیار دطبع کړه موزونه

ای شیدا نازکخیاله راشه کښینه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه

په کالوچې ځان سنبال کړې زینت ناکه شې

ته له نورو نجونوزیاته ښیوه ناکه شې

دعاشقولرمانه لره قصابه شې

چې بورجل لره راځې لمنې نغاړه راځه

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــــي بورجـــــــل لـــــــره راځـــــــي عـــــــالم خبرکـــــــه تـــــــه
پـــــه زلفـــــانو ورتـــــه پـــــورې مښـــــک عنبـــــر کـــــه تـــــه
يـــــو ځلـــــي خوپـــــه عجـــــم ځـــــان برابـــــر کـــــه تـــــه
چـــــي مـــــوزي کـــــره شـــــوي بنـــــده ژاړه ژاړه راځـــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه اميـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه..

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو يې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانۍ ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ويل شوي، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبد يعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتياني عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅيدم څه بد يعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ايسيدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېې دعاجزۍ په ميدان کښيښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نومړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعرد زړه غږ دی او بی له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول يو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځينو کښې ادبي فنون دومره ديرنشته اويوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځينې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښايست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.
لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيــــزوان وهـــــې ټالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

ســــترګې دې تـــــورې جلـــــی زلفـــــې سمســـــورې جلـــــی

ســـتاپه تنـــدې کښـــې عجـــب خونـــد کاشـــنه خالونـــه کنـــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطـــــن ګلـــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــــه چـــــــــــې دواړه دباغچووکړوســـــــــــيلونه کنـــــــــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

بـــې تـــامې تـــاب وي ګلـــه پـــه ماکښـــې آب وي ګلـــه

مـــا پـــه شـــاکړی ســـتا غمونـــه غرونـــه غرونـــه کنـــه

زلفـــــــــــــې جالونـــــــــــــه کنـــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبـــــاره خـــــان خبــــري   درومرجــــــان خبــــري

زمـــا دشـــــعر نــــه قربـــان شــــه نـــور شــــعرونه کنـــــه

زلفـــــــــــــــي جالونــــــــــــــه کنـــــــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــي مــــي پــــه زړه ځـــي دغـــم داســـــي داســـي

ژونـــدون مــــي کـــړ تنـــګ ستاســــتم داســـي داســـي

نــــه پـــاتي مجنـــون، نـــه فرهـــاد نــــه شـــيرين شــــه

فنـــا شــــو پــــه عشـــق کښـــي عـــالم داســـي داســـي

ســـيلاب مـــي داوښـــکو پــــه مــــخ ځـــي همـــيش

بهيــــري لـــــه ســــترګومي نــــم داســـــي داســـــي

مـــــين دي د دريــــــــم ای مـــــاه جبينــــــــي

ګړيــــرم مـــــدام خـــــورم قســــم داســــي داســــي

غمـــاز مــــي پريبـــا ســـــي دغـــم پــــه خنـــدق کښـــي

زه غــــواړم مـــــدام ســــتا کـــــرم داســـــي داســـــي

نــــوروزه! مشـــــا ل دعمـــــل ځانتـــــه بـــــل کـــــړه

شــــته ځـــــای دخطـــر پــــه تــــورتم داســــي داســـــي

(نوروز)

(٣)

مسته په خنداد جینکو په مخکښې میره ځي
خیال یې په چانشته دی دټول مالت کجیره ځي

مسته چې منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښې شي له نجونو ګودر غاړې ته بیدریغه ځي
واړه عاشقان یې له دنیا ثخه بې تیغه ځي
دالکه کوتره له دې ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضمیره ځي

وه دنجونومیرې ته لاڅومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته ثیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلی دی وطن ټول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګي هیرشنه

وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې

دایي غاښ په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې

هسې رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو

نه یې سیال په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې

لکه ونښلي مرغی چې په سست دام دسلولومو

هسې زه پریشانو زلفو، کښې ایستم په کشاله کښې

دازماله غمه شین زړه پکښې خیال دیدار دلبو

هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی

که مې کوت یوګل اندام ویروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـــــرترپایه تیــــــغ دهجرلکـــــــــه نـــــــی ســـــــوری کــــــــږم

ځکـــــه یـــــم مـــــدام داهســــــپ پــــــه فریـــــادو پــــه نالــــه کښـــــې

کـــــه یـــــار غـــــواړي هـــــومره ژاړه ځـــــودر ځـــــې عبدالحمیــــــده

داپـــــه داچـــــې در مونــــد ه شـــــې پـــــه دریـــــاب نـــــه پـــــه نالـــــه کښـــــې

(حمید)

(۲)

داحســـــــــینه پـــــــــري مســــــــته پـــــــه خواراغلــــــــه

کـــــــه ومځکـــــــې تـــــــه ســــــــپوږمی دســــــماراغله

پــــــه رونتـــــوب زمـــــا داوښـــــو شــــــبنم نـــــه دی

غنچـــــې خولـــــه چـــــې دګـــــل رخ پـــــه خنداراغلـــــه

دجنـــــون زنځیـــــر مـــــې پریـــــووت وکـــــردن تـــــه

چـــــې پـــــه زړه مـــــې ســـــتا دزلفوســــــوداراغله

چـــــې دي تیـــــغ دغمـــــزی واچـــــاوه وخنـــــک تـــــه

زه هغـــــه ســـــاعت شـــــوم پـــــوه چـــــې قضــــاراغله

پـــــه ژړا بـــــه مـــــې لمـــــن لنـــــده وي ډیـــــر ه

کـــــه خرګنـــــده مـــــې پـــــه ســـــترګو شـــــهاراغله

خانګـــــل ګـــــل دمضـــــمون تـــــول ترهســـــې حـــــدکړ

چـــــې بلبلـــــه دفارســـــې پـــــه ژړا راغلـــــه

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب کښې راښکاره شو ددلبر مخ

که په ابرکښې ښکاره شو دقمر مخ

چې یې ولیده داستا جوهر دغاښو

پټ له شرمه پخپل آب کښې کړ ګوهر مخ

له حیادې غټ ومخ ته کتی نه شم

کله لید په خوږو سترګو شي دنمر مخ

راپه یاد چې دې دسرو شونډو خواږه کړم

ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ

قلندر دمبر اهلته عاشق بوله

که یې ونیو ستاباڼوته دتېرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډیرې جګرخونۍ او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړي يايوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعارو کښې يې هم ډيرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډيرو نورو شاعرانو په ديوانو کښې ډير سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا څوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډير تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هيږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا څوبيته وګورئ:

يـــا تيـــك ســـتاپه جبـــين دی — ياســـــــترګه دســــــــباده
يـــا جـــام دچـــين مـــاچين دی — ياســــپينه خولـــه زيبـــاده

****

يـــــــا عطرډګلانـــــــــــــو — ياســـتا دمـــخ خـــولې دي
يـــــــاتورې دفـــــــولادو — ياســـــترګي دليلـــــــې دي
يــــــاکيف دی دشـــــــرابو — يـــا بنـــګ دبنګـــالي دي
يـــا هجـــر ســــخترين دی — يـــا تبـــه يـــا وبـــا ده

يابـــــــاغ دښـــــــکلوګلو — يـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آوازادی دبلبلـــــــــــــــــو — يـــا زړه دحميـــد ګـــل دی
يــــا تيــــغ دغوڅولــــــو — يـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
يـــــــادامرغ زريـــــــن دی — يـــا هغـــه محبوبـــا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ويل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډير ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر کوي چې يوه نمونه يې داده:

ســـــحر بـــــــاده !دآشـــــــنا پـــــــه کوڅـــــــه ورشـــــــه

زمـــــــا دپـــــــــاره پکښـــــــــې وګرځـــــــــه کوترشـــــــــه

لـــــوی وکـــــم چـــــې وي تـــــول وويښـــــه پـــــه ســـــترګو

پـــــــه احـــــــوال ســـــــره دهـــــــر يـــــــوه خبرشـــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چي زماله حاله پو نبتیدلي

په ژړا ورته په اوښکو کښي احمرشه

که خبري زما د پاره درته وکړي

مخ راکوزکړه زما ولوري ته چپرشه

دنسیم په ریا دي ښه نه شي رحمیه

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دي پروانه غوندي نثار شم

دزړه ولي مي په تاپسي پري کیږي

راته وګوره قربان دي تردیدرا شم

شیریني به دي دوصل هیره نه کړم

که هرخوغربت زده او خوارو زار شم

چي دي خیال په زړه کښي رایشی دننه

اورمي واخلي په نارو اوپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړي

قرباني به دي په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــــه پـــــــــه خاطرکلـــــــــــه را درومـــــــــــي

چـــــې پـــــه شـــــوق ګـــډ ســـــتاد حســـــن پـــــه ګلـــــزار شـــــم

ستاوصـــــــا ل پـــــــه بخـــــــارا کښـــــــې رحـــــــيم بيامونـــــــد

صـــــــــدقه ترېولـــــــــــو ځمکـــــــــــو دبخـــــــــــار شـــــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلي محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډير اوصاف ورپورې وتړي او ډير شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هيڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله يوشاعر د ډير ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو موږ دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي څومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او پايه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.

په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډير تيزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.

دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به يې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به يې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډيرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالويده

ځيني ليکونکي اوشاعران وي چي عواطف يي ثبات او دوام نه لري يعني ديوه مضمون او يوه شعر اغاز او انجام يي ډير فرق لري او کلام يي له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پيکه توب ته رالويږي. يو بيت يا يوه مصرع يي ډير ه ښه او موثره وي مګر بل بيت اوبله مصرع يي هغسي نه وي او په ويناکښي يي د ادبي قيمت په لحاظ لوړي ژوري تيټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چي په ويناکښي دي له سره تراخره پوري يورنګ اويواهنګ موجودوي ځکه چي په دغه ډول يو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چي دکلام رالويده او ټيټوالی عيب دی يوراز والی يي هم عيب دی او ملال راولي نوپه ليکونکي لازمه ده چي له يوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړی اوپخپل کلام کښي له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښي اسان معلوميږي ځکه چي يو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښي ديوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصايدوکښي ګران ښکاري.

خيا ل

وايي چي خيا ل يوه قوه ده چي غيرمريي شيان او هغه شيان چي مشاهده يي نه شو کولی زموږله نظره تيروي مګر دا تعريف پوره نه دی اودغه راز معاني په يوه منطقي تعريف کښي راوړل کيږي هم نه.
نو وروسته به يي دبحث په ضمن کښي رنګونه او ډولونه څه نه څه وښيو، خيا ل په ادب کښي يو خاص مقام لري او په عواطفو کښي ډير تاثير پيداکوي. که فرضاً کله موږ يو خبر واورو چي په کوم ځای کښي څه طوفان پيښ شوی چي دومره خلک مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندي دومره اثرنه کوي لکه چي دغه حادثه دکوم اديب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخيل نه په کښي کاراواخستل شي.
ادبي خيا ل په دري ډوله دی:

(۱) مبتکر خيال:

دا هغه شی دی چي دانسان ادراکاتو ته يو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران يي دتشبيه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښي پيداکوي لکه د حميد دابيت:

دازماله غمه شين زره پکښي خيا ل ديار دلبو

هسي رنګ زيب وزينت کالکه مي په شنه پياله کښي

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښي دتخيل له ابتکار او نويتوبه کار واخيستلی شي نسبت هغه تخيل ته چي په تشبيه اواستعاره کښي وي زيات اهميت لري او د تخيل دغه راز بداعت ډير لږ او نادر هم وي چي يو مثا ل يي ديوه انګليسي شاعر يوشعر دی چي ددنيا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښي په دي ډول تصويروي:
يوښاردی چي ديوالونه يي ډيرجګ او د روازه يي ډير ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چي دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسي ګرځي، دي دروازې ته يو لوی حريي سړی راځي چي ډير هيوادونه يي فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دي هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امکان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسيږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دى حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکيږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بيرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايې کالي او اسابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او متردديږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډير عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخليږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلي چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډير قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډير خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښي يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هيڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(۲) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهيږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايې مثا ل يې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده ووېل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بيرته ځي.

(۳) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځني، ځني تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حوادو ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پـــــه لمــــن دتــــــورو غرونـــــــو دخيبـــــــر وادي راګيـــــــره

لکــه تــــور ديــــوان چـــې کښـــيني لـــه پـــري نـــه ګيـــر چـــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــت پنهـــان هـــره ذره کښـــي دخيبـــر خـــوني داســـتان دی

يـــو تـــاريخ يـــي پـــه مـــخ ليـــک دی يـــو يادا شـــت دتيـــر دوران دی

ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکښـــــي يوکـــــاروان روان ســـــفر کـــــړي

دا را يــــاد مــــي پــــه زړکــــی کښــــي دتيرشــــوي دور منظـــر کـــړي

يـــــوه ورځ بـــــه چيـــــري دلتـــــه دمحمودکـــــاروان روان و

ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســـــيدلی ترآســـــمان و

دتکبيـــــر نـــــاري اوچتـــــي اورويـــــدلي دې جهـــــان وي

ددې ملـــــک ذرې ذرې بـــــه لـــــه دهشـــــته پـــــه لـــــړزان وي

پـــــه دې خـــــاوره دې تيرشـــــوي دبـــــابر غـــــوري فوجونـــــه

ابـــــدالي نـــــادر راغلـــــی پـــــرې بـــــه فخـــــر کـــــړي داغرونـــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښي بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښيي چې کله يې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه يې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډ ک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې ونيي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هيڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دې چې شاعرته ډيرېټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص يې هم نه شي ليدای دی يې ويني او تعبيرونه ورځني کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترينه پيداکيږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښي ليدل کيږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه اورومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډير کار اخلي نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښي هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښي موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښي فرق ؤ او مقصد وغرض په کښي بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښي سرفيږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلويږي.

ځيني محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکيږي اوله فلسفي نه بيا علم پيداشي يعني شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو ړنا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یي پیداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره څخه شروع کیږي او په علم ختمیږي.
هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسې یولیکونکې لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډیر د خل لري، نورعلوم خولاپریږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بیخي منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضي دان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کیږي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورڅنې پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان «واحد- نقطه» به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.
دا چې موږ یو کانی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پیژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.
تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې یې لري که څوک یې په تشخیص کښې وغولیږي او له او هامو نه یې فرق ونه کړی شي یایې بیځایه استعما ل کړي نو شعر بیخونده کوي او قیمت یې راټیټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امرأالقیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اقتلنی والمترفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مشرقي توره ایښې ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یي بې امرأالقیس بل څوک ترې ونه ویریږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاریږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زیړاو سره ګلان، ابشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پریږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او ورپورې تړي یې چې هیڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بیځایه استعما ل بلل کیږي.

تمثیل

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګو ته ودریږي. تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کیږي او زښت ډیر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعریه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کیږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اورومرو اثرکوي او انسان ورڅنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کیږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډیر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هیڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۶) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومیږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلي شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شي دې شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجوددوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کیږي او ننداره به یې کوي مګر څوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کیږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومیږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعني ضرورپکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کیږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تیرې کړې وې هغه خلک یې ډیر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهیږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږیږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کیږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کیږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېري او سپين ږيري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتيربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوځنګه ګرېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پيښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بيايې خواهش وکړچې که صحت يې ښه وي بيرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد يې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (٧) کالو پورې دسږي غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کيږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه يې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهيږي او دفصاحت وبلاغت نوم يې هم نه دي اورېدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې يې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب يې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايي حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته يې بليغ ويل کيږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې يې اوريدلی وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډيرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې يې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغا بلل کيږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک يې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښيي، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان وړلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشرې راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعاتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کيږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښايي چې موږ اوتاسې ته هيڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډير اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډير ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به يې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه يې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلي او مسلم دليل په ډول به يې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر يې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډير متحسس کړه او زيات تاثيربه يې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به يې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه يې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډيرې صحيح فلسفې نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبروله تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږیږي چې منطق اوادب یې په هغه تاثیروکړي، تشبیهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد یې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې یې له مسلماتو څخه وي.
زموږ ادبا اوشعرا باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عامیانه بلاغت نه چې دعوامو په وېناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځاې لري پوره کارواخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهیږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.
دپښتولنډۍ او چاربیتې چې په هر چاښې لګیږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهیدلی شي او هیڅ نا اشنایي پکښې نه ګوري وینا یې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري. دمثا ل په ډول به یوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچیاني لنډۍ او دکوچیانو ټپې اورو پوهیږو چې دالنډۍ دکوچیانو له حا ل او حیات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعیت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بیا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپینې خولې زیړ پیزوانونه

که چاکله دکوچیانو رواني کډې لیدلي وي چې په اوښانو باندې پښتنې پیغلې سپرې وي او اوښان یو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له یوې خوادغه منظره اووضعیت ډیرښه تمثیلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوښان هم دغو پیغلو دښایست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.
په دغسې مواردو کښې چې مطلب دغو پیغلوستاینه ده ښایي چې ډیر تعبیرات پیداشي مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.
په یوه بله لنډۍ کښې یوه کوچۍ پیغله خپل اشناته وایي:

تردې خروړی سپی راتیرشه
تردې ملالې خولې به زه درتیره شمه

په دې لنډۍ کښې یوشرط اوتعلیق لیدل کیږي چې باید مین یې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې یوګران کارقبول کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تیریدل دي. په دې ځای کښې البته ډیر مشکل شرطونه پیداکیده چې باید په مین تحمیل شوی وای مګر دکوچیانو له حا ل او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.
یوه کوچۍ پیغله باید هر څوک له خپل خروړی سپني څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښیي دلته ټوپک یا توپونه یا ډول له حیات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځينې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقيقت په نامه يوه بله معنی اخلې او وايي چې خوږی سپی نفس دی اوله دې نه تيريدل خدای ته رسيدل دي. که دلته توپ او توپخانې يادې شوې وای ددغسې تاويل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفيت په دې لندۍ کې نه پيداکيده.
ددې لنډۍ په ځواب کښې يو د تورې خاوند او توريالی مين خپلې معشوقې ته وايي:

دسپينې خولې تن راته کيده
که دچړو په څوکولاړوي دربه شمه

دا هم يوبليغ تعبير دی او له ده سره مناسب ايسي ځکه چې د چړو په څوکو تيريدل انتهايي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهيږي چې ددغسې سختې لارې يون دومره ګران دی چې له خوږو سپو تيريدل ورته هيڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوږو سپيو هم نه ايساريږي.
که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په يوه ښه او بليغ تعبير کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره يو قوي اولطيف تعبير ومومي چې مبتذل اوپيکه نه وي دې سړي په يقين سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه يې قايمه کړي ده. په دې تعبير کښې دانه ده لازمه چې ارومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اويو نوی تعبيراو ښه تصويربه ورته ويل کيږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټيږي
ظالمه ياره سلامې ولاړه يمه

وګورئ دلته يوازې يوښه تصوير اوښه تعبير په سړي اثرکوي. داد حياناکو پيغلو عادت دی چې منګی به يې په اوږه وي اوګودرله به ځي نو چې څوک نارينه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نيسي او دريږي په دې وضعيت ښايي چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوخه ګله يې ورليږلی وي نو دا ورته وايي چې زه تا ته سلامې ولاړه يم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټيږي رښتيا وايي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامې په وضعيت ولاړه وي.
په يوه بله لنډۍ کښې يومين د خپلې ليلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپينې خولې ته يې زړه کيږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته ښرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شيطان ناست دی
هره شيبه مې ستا خولګۍ ته لمسوينه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووايي چې خوله راکړه يامې ستا خولې ته ډير زړه کيږي دابه يوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پيداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستايي بيا پکښې شيطان کښينوي، وروسته تردې نو ورته وايي چې ستاله خپله کوره دې چې مايه کراره نه پريږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښايي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ويلې وي:
دسپينې خولې واک مې درکړی.....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ ځومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيا يې شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوي خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې بورجل ته به ډير خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځې بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چيرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانيږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.

دمينې او محبت خبرې که هر ځومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښيراکوي او ورته وايي:

کور دې نړدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وړيادې ووينمه

مګرسړی پوهيږي چې دا ښيرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښيراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښيرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

توتې توتې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښيرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډيرې خوږې دي که دا خبره هرځومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.

يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته راڼغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې په مینه اومحبت پوهیزي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هیڅکله هیره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې بیرته پاکو ل ډیرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډیر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او ځوک ورته هیڅ نه ملتفت کیږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړې تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکیږي او یو یادګار ورځنې پاته کیږي.

«پای»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library